

**СОЦІАЛЬНО-ПСИХОЛОГІЧНІ ТА
ГУМАНІТАРНІ ВИМІРИ БЕЗПЕКИ ЖИТТЄДІЯЛЬНОСТІ**

**ДЕРЖАВНА СЛУЖБА УКРАЇНИЗ НАДЗВИЧАЙНИХ СИТУАЦІЙ
ЛЬВІВСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
БЕЗПЕКИ ЖИТТЄДІЯЛЬНОСТІ**

**СОЦІАЛЬНО-ПСИХОЛОГІЧНІ ТА
ГУМАНІТАРНІ ВИМІРИ БЕЗПЕКИ
ЖИТТЄДІЯЛЬНОСТІ**

**Збірник тез доповідей
I Науково-практичної конференції
з міжнародною участю**

20-21 ЖОВТНЯ 2022 РОКУ

Львів 2022

«Соціально-психологічні та гуманітарні виміри безпеки життєдіяльності»: збірник тез доповідей I Науково-практичної конференції з міжнародною участю, м. Львів, 20-21 жовтня 2022 року. Львів: ЛДУБЖД, 2022. 408 с.

РЕДКОЛЕГІЯ:

Василь КАРАБИН, доктор технічних наук, доцент

Ірина БАБІЙ, кандидат педагогічних наук

Лідія ВЕРБИЦЬКА, кандидат філологічних наук

Тетяна КОНІВЦЬКА, кандидат педагогічних наук

Галина ХЛИПАВКА, кандидат педагогічних наук

Збірник укладено за тезами доповідей I Науково-практичної конференції з міжнародною участю «Соціально-психологічні та гуманітарні виміри безпеки життєдіяльності» 20-21 жовтня 2022 року.

Матеріали друкуються українською, польською та англійською мовами.

Збірник містить матеріали таких тематичних секцій:

- ✓ Секція 1. Особистість в екстремальних умовах: психолого-педагогічні аспекти.
- ✓ Секція 2. Мовні моделі світу у термінологічному, перекладознавчому та прикладному вимірі.
- ✓ Секція 3. Прикладні аспекти соціальної роботи: сучасні тенденції, виклики та перспективи.
- ✓ Секція 4. Актуальні проблеми підготовки фахівців закладів вищої освіти в умовах кризового суспільства.

За точність наведених фактів, самостійність наукового аналізу та нормативність стилістики викладу, а також за використання відомостей, що не рекомендовані до відкритої публікації, відповідають автори матеріалів та їхні керівники.

ВПЛИВ ВОЄННИХ РЕАЛІЙ НА ЗМІНИ В МОВНІЙ (МОВОЗНАВЧІЙ) КАРТИНІ УКРАЇНСЬКОГО ЕТНОСУ

канд. філол. наук Лідія ВЕРБИЦЬКА

Львівський державний університет безпеки життєдіяльності

Мова – явище динамічне і статичне водночас, але глобальні тектонічні процеси в суспільно-політичному житті етносу завжди закономірно мають значний вплив на динаміку мовних змін. І «що трагічніша подія, то сильніший її відбиток на мові» (Рустам Гаджієв) [7]. Тому й сучасна воєнна агресія росії проти України теж позначається змінами в мовній картині світу українців.

Поняття «мовна картина світу» багатогранне, може бути предметом дослідження етнолінгвістики, психолінгвістики, лінгвокультурології, соціолінгвістики. Зрештою, і одиницями мовної картини світу є лінгвокультуреми («мовні знаки», що містять культурну інформацію) [2, 95]. Все ж мовна картина світу, за визначенням О.О.Селіванової, – це «представлення предметів, явищ, фактів, ситуацій дійсності, ціннісних орієнтирів, життєвих стратегій, сценаріїв поведінки в мовних знаках, категоріях, явищах мовлення» [6, 365]. Тому коли говоримо про зміни в мовній картині світу, маємо на увазі не лише політичний, соціологічний, культурологічний, етнічний чи психологічний аспект, а й власне лінгвістичний, тобто зміни, які торкаються всіх рівнів системи мови. Разом з тим причини й наслідки цих змін випливають з теорії про антропоцентричність мови Гумбольта, гіпотези лінгвістичної відносності Сепіра – Ворфа, вчення про внутрішню форму слова Потебні. Про модифікації мовної картини світу власне в системі мови варто говорити, бо ще Вайсгербер (автор самого поняття «мовна картина світу») характеризував її як таку, що в мовному вираженні є багаторівневою і визначає набір звуків, словниковий склад, словотворчі можливості мови, пареміологічний аспект тощо [1]. Зрештою, усі вищезазнані вчені, окрім суспільного функціонування мови, звертали увагу на її матеріальну структуру («зовнішню форму» за Потебнею).

Отже, сучасні воєнні реалії мають вплив на зміну мовної картини українського етносу в таких аспектах:

- зменшення або збільшення частотності вживання певних слів;
- зміна пріоритетності значень певних слів;
- зміни на фонетичному, орфографічному, пунктуаційному, лексичному та інших рівнях системи мови.

Окрему увагу звернемо на модифікації, про які йдеться в останньому пункті. Тут розглядатимемо мовну картину світу з соціолінгвістичного боку, адже однією з течій сучасної соціолінгвістики є та, що «спрямована на лінгвістику і вивчає... [крім іншого] зв'язок мовних змін із соціальними умовами» [5, 321].

На фонетичному рівні динаміка головно стосується орфоепічних особливостей української мови і, зрештою, артикуляційного апарату українця. Особливо активне використання слів-шиболетів дозволяє завдяки особливостям вимови звуків впізнати людину, для якої українська мова не є рідною (*палянищя, крамнищя, укрзалізниця, молодищя, полунцищя...* - м'яке ц, звук и).

На рівні орфографії зміни стосуються написання великої – малої літери. Український правопис означає те, що імена та прізвиська, ужиті зневажливо, пишемо з малої літери. У часі війни це правило розширює межі вжитку, формуючи позитивну чи негативну думку суспільства про певні явища (*росія, путін* тощо).

Пунктуація теж реагує на воєнні процеси, до речі, подібно до того, як це було під час Другої світової війни. Мова йде про використання «іронічних лапок», які змушують сумніватись в правдивості висловленого, іронічно ставитись до сказаного (*путінський «референдум»; «спецоперація» рф в Україні; Ердоган закликав путіна «дати ще один шанс» переговорам з Україною щодо «миру»...*).

Набільш тотальні зміни закономірно стосуються лексичної системи мови. Це передусім чимало неологізмів, інтернет-словники яких починають активно побутувати (*мордор, ерефія, рашизм, путінізм, натівець, затридні, нагостомелити, відирпенити, чорнобаїти, макронити, заукраїнити, наволонтерити* тощо). Причому це слова різних частин мови, утворені за українським типом словотворення. Окремо слід зазначити оновлення фраземного складу мови (*ефект Чорнобаївки, повертатися в Чорнобаївку, вслід за російським кораблем; доброго вечора, ми з України; приказка: «Побачити Чорнобаївку і померти»*). Крім того, слова, які стали

історизмами після Другої світової війни, знову повертаються до загального вжитку (*бліцкриг, котел, денацифікація, «людський матеріал» - «гарматне м'ясо»* тощо). Деякі з понять починають творити синонімічні ряди неологізмів (*рашисти – орки – орда – свинособаки*). Цікавим є й те, що збагачується ономастичний фонд нашої мови, адже прикметною є поява нових імен, якими вже називають маленьких українців (*Джавеліна, Джебелін, Байрактар*). Таким чином динамічність мови є індикатором соціальних змін, а мовна картина українського етносу «через складну систему фонетичних явищ, лексико-семантичних і граматичних значень, а також стилістичних характеристик відбиває відносно об'єктивний стан речей довкілля і внутрішнього стану людини, тобто загалом картину (модель) світу як таку» [3, 15]. Разом із тим чисельність таких тектонічних рухів на всіх мовних рівнях свідчить про лінгвокреативне мислення українців.

Щодо збільшення частотності вживання певних слів, то можемо констатувати не лише закономірний всплеск воєнної та військової лексики. Чимало слів на позначення реалій Другої світової війни повертаються в мовний обіг з новими відтінками значень (*гауляйтер*) або ж деякі лексеми залишають пріоритетним те значення, яке було в згаданий час (*колаборація*). Є, скажімо, такі слова, які були у вжитку лише в першій половині 1940-их років і повернулись до сфери відносно загальноновживаної лексики в наш час (*ленд-ліз*).

Модифікації пріоритетності значень певних слів – теж наслідок воєнної агресії росії проти України (*бавовна, розтяжка, тривога, приліт* тощо). До речі, у російській мові теж відбуваються певні процеси, але вони більше схожі на підміну понять контекстуальними синонімами. Активно входять у вжиток такі собі евфемізми з метою ввести в оману третю особу про поганий стан речей, а також з метою морального саморозвантаження (*«термоточка» – пожежа, «хлопок» (укр. бавовна) – вибух, «отрицательные темпы роста экономики» - інфляція, дефолт*).

Отже, воєнні реалії сьогодення змушують мову бути більш динамічною, впливають на зміни вектору уваги з одних мовних явищ на інші, на творення нових лексем, фразем тощо, зрештою, змінюють

лінгвістичну і загалом мовну картину світу українського етносу. Проте варто розуміти, що такі зміни наразі відбуваються лише на розмовному рівні, і не можливо спрогнозувати, які з лексем увійдуть до загального вжитку, а які залишаться історизмами. Очевидно, що із закінченням воєнних дій чимало слів втратить актуальність, проте будуть і такі, що увійдуть до словників української (і не тільки) мови. Скажімо, 12 травня 2022 року у Верховній Раді України виступили за офіційне визначення терміну *«рашизм»*, а президент В. Зеленський стверджує, що це слово увійде в підручники з історії в усьому світі [4]. Ще не одне десятиліття лінгвісти поряд з іншими вченими (істориками, культурологами, психологами, соціологами тощо) досліджуватимуть історичні причини, суть і обсяги впливу сучасних воєнних реалій на зміни в мовній картині українського етносу, бо ж вивчення цих процесів лише біля джерел.

Література:

1. Вайсгербер Й. Л. Язык и философия. Вопросы языкознания. 1993. № 2. С. 114-124.
2. Єрмоленко С. Я. Мінлива стійкість мовної картини світу. Мовознавство. 2009. № 3. С. 94-103.
3. Жайворонок В. В. Українська етнолінгвістика: нариси. К. 2007. 262 с.
4. Кізлов Є. Зеленський: слово «рашизм» увійде в підручники з історії в усьому світі. Українська правда. URL: <https://www.pravda.com.ua/news/2022/04/23/7341654/>.
5. Селіванова О.О. Сучасна лінгвістика: напрями та проблеми. Полтава, 2008. 712 с.
6. Селіванова О.О. Сучасна лінгвістика: термінологічна енциклопедія. Полтава, К., 2006. 716 с.
7. Синящик А. «Що по русні?» Паролі, лайки і лексика Другої світової війни. Рустам Гаджієв. Українська правда. URL: <https://www.pravda.com.ua/articles/2022/06/1/7348766/>.